

# نخستین زنان تصویرگر کتاب کودک و نوجوان

O تهیه و تلخیص: آرزو انواری

موضوع: زنان پیشگام تصویرگر کتاب کودک در ایران

دانشجو: مهرنوش کیانپور اتابکی

استاد راهنما: منصوره حبیبی

استاد مشاور: مهدی حبیبی

دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز

کارشناسی ارشد تصویرگری

سال ۱۳۸۲-۳، ۱۰۰ صفحه

اشاره:

قرار بود خانم مهرنوش کیانپور در نشست تصویرگری کتاب ماه کودک و نوجوان (که گزارش آن در همین شماره آمده است) شرکت کنند، اما به دلیل بیماری شدید و بستری شدن در بیمارستان، امکان سفر به تهران برای ایشان میسر نشد. از این رو چکیده‌ای از پایان‌نامه ایشان را که قرار بود در نشست ارائه کنند تقدیم می‌کنیم.

ژانت میخیلی (۱۳۱۵) نیز از اولین زنان تصویرگر ایرانی است که مانند لیلی تقی‌پور، از دانشکده هنرهای زیبای تهران فارغ التحصیل شد. مرحوم حیدریان از اساتید خانم میخیلی بود و این تصویرگر با تأییدپذیری از استاد، به واقع‌گرایی و حضور روح ایرانی در هنرش انس گرفت. غلامعلی مکتبی یکی از هم دوره‌های او در دانشکده بود. او کار خود را با همکاری در مجلات پیک (رشد) آغاز کرد و این همکاری تا سال‌های اخیر هم ادامه داشت.

میخیلی در زمینه تصویرگری کتاب کودک، فعالیت‌های انگشت شماری دارد و بیشتر فعالیت‌هایش مربوط به تصویرگری در مجلات است. از جمله تصویرگری‌های او در زمینه کتاب کودک، کتاب‌های «سه قدم دورتر شد از مادر» (مصطفی رحماندوست)، «صد دانه یاقوت» (مصطفی رحماندوست)، «صدای ساز می‌آمد» (مصطفی رحماندوست) و «جشن جوانه‌ها» (اسدالله شعبانی) را می‌توان برشمرد.

کتاب سه قدم دورتر از مادر، از طرف کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان دیپلم افتخار گرفت. همچنین، این تصویرگر لوح تقدیر ویژه چهارمین جشنواره کتاب کودک و نوجوان را برای مجموعه آثارش دریافت کرد.

تکنیک میخیلی در کار تصویرگری، گوش است و او عقیده دارد که گوش، به دلیل پوشش

پیشروان تصویرگری کتاب کودک است که علاوه بر این رشته، در زمینه خلق آثار گرافیکی و در رشته نقاشی نیز به فعالیت مشغول بود. او از شاگردان استاد مؤیدپردازی بود. کتاب «عروسان کوه»، نوشته جبار باغچه‌بان جزء اولین آثاری بود که وی تصویرگری کرد.

لیلی تقی‌پور در سال ۱۳۱۹، مقارن با برپایی دانشکده هنرهای زیبا، به تحصیل در آن دانشکده پرداخت. استادان وی در آن دانشکده، آقای حیدریان خانم امین‌فر بودند. وی در سال ۱۳۲۳ کتاب «افسانه‌های کهن» را تصویرگری کرد که توسط انتشارات امیرکبیر به چاپ رسید.

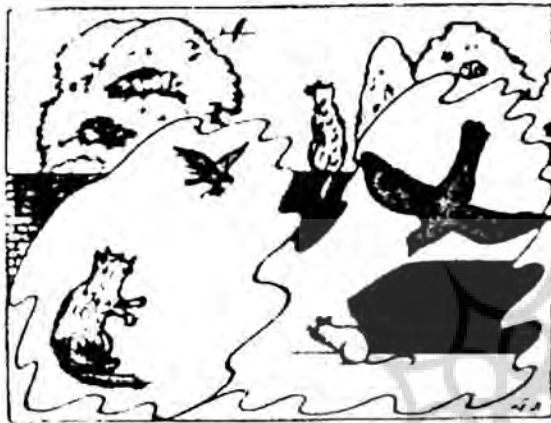
وی هم‌چنین، در نشریات آن زمان، هم‌چون «بیداری ما»، «هنر و مردم»، «اطلاعات» و نشریه «دانش‌آموز» به تصویرگری می‌پرداخت. او در سال ۱۳۲۷ کتاب «الفبای فارسی» باغچه‌بان را مصور می‌کند. این کتاب جزء تصویرسازی‌های علمی وی محسوب می‌شود. او همین‌طور تصویرگری تعدادی از کتاب‌های درسی دهه ۲۰ و ۳۰ را برعهده گرفت.

در مجموع می‌توان مشخصه آثار لیلی تقی‌پور را این‌گونه شرح داد: توجه به بومی‌گرایی با توجه به پایبندی به معماری ایران، پوشش بومی و نقوش ایرانی در آثارش؛ پایبندی به واقع‌گرایی، توجه پس‌زمینه آثار، ایجاد عمق در فضا با توجه به پس‌زمینه و...

توجه به خلق آثار ویژه کودکان، با تشکیل «شورای کتاب کودک»، در سال ۱۳۴۱ شمسی آغاز شد. بعد از تشکیل شورا، بزرگ‌ترین تحول فرهنگی در این زمینه، تاسیس «کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان» در سال ۱۳۴۵ بود که تأثیرگذارترین و ماندگارترین دوران نشر کتاب برای کودکان در ایران را به وجود آورد؛ هر چند تاسیس دانشکده هنرهای زیبا در سال ۱۳۱۹ و تأثیر آن در تربیت افراد خلاق را نمی‌توان نادیده گرفت. در این میان، زنان تصویرگر ایران پایه‌های مردان به فعالیت پرداختند. در این دوران، اولین افتخارات ایران در عرصه جهان را فرشید مثقالی، برای تصویرگری کتاب «ماهی سیاه کوچولو»، نوشته صمد بهرنگی به دست آورد. این اثر جایزه اول و پلاک طلایی بولونیا را به خود اختصاص داد و هم‌چنین، موفق به کسب دیپلم افتخار از جشنواره براتیسلاوا شد. مقارن با این زمان، ناهید حقیقت، از زنان تصویرگر آن دوره برای تصویرگری کتاب «طوقی»، نوشته م. آزاد موفق به دریافت این نشان شد.

از جمله زنان پیشگام تصویرگری کتاب کودک در ایران، می‌توان به لیلی تقی‌پور، ژانت میخیلی، نفیسه ریاحی، ناهید حقیقت، ژن رضایی و یوتا آدرگین اشاره کرد.

لیلی تقی‌پور (۱۲۹۹-۱۳۸۰) را می‌توان اولین زن تصویرگر حرفه‌ای ایران دانست. وی از



خوب و درخشندگی، بیشتر مورد توجه کودکان قرار می‌گیرد. ارتباط شخصیت‌ها در آثار وی بسیار خوشایند و همراه با احساس و عاطفه است. از مشخصه‌های آثار خانم میخاییلی، می‌توان به ترکیب‌بندی‌های ساده و مناسب، استفاده از رنگ‌های تخت و بدون سایه روشن، عدم تزیین‌گرایی، پابندی به تکنیک گواش، ایجاد عمق فقط از طریق رنگ‌گذاری، توجه به فرهنگ بومی و ملی و استفاده از عناصر معماری سنتی ایران اشاره کرد.

نقیسه ریاحی (۱۳۲۲-۱۳۷۹)، فارغ‌التحصیل رشته نقاشی، مجسمه‌سازی و هنرهای تزیینی از دانشکده‌های خارج از کشور است. از نقیسه ریاحی، به عنوان اولین زن «انیماتور» ایرانی یاد می‌کنند. او در خارج از کشور (سوئد) متولد شد و تحصیل کرد و بعد از پایان تحصیلاتش به ایران آمد. ریاحی در دانشکده هنرهای دراماتیک به کار تدریس نیز مشغول بود.

هر چند نقیسه ریاحی در فن نقاشی متحرک‌سازی «انیمیشن» شهرت بیشتری داشته و بیشتر به عنوان یک انیماتور مطرح است، در زمینه تصویرگری کتاب کودک نیز تجربیات موفقیت‌آمیزی داشته است و از تاریخ سازان تصویرگری کتاب کودک در ایران محسوب می‌شد. از جمله آثار وی برای کودکان، می‌توان به «پول و اقتصاد» (داریوش آشوری)، «چه

می‌خواهید بدانید» (ترجمه ع.نوریان)، «هفت خوان رستم» (م. آزاد)، «در بهار خرگوش سفیدم را یافتم» (احمدرضا احمدی) و «هفت رویای کلاغ» (محمد محمدی) اشاره کرد.

نقیسه ریاحی برای تصویرگری کتاب پول و اقتصاد، در سال ۱۳۴۹ دیپلم افتخار یونسکو را کسب کرد. وی در تصویرگری این کتاب و کتاب هفت خوان رستم، نظری به نقوش و اشیای تاریخی ایران داشته است؛ به خصوص در تصویرگری هفت خوان رستم، از نقوش و آثار به جا مانده از دوره ساسانی کمک گرفته است. توجه به جنبه‌های تاریخی، ملی و فرهنگی در خلق آثار و استفاده از سایه روشن‌های دقیق برای حجم‌نمایی، شیوه تصویرگری این اثر را به تزیین‌گرایی نزدیک کرده است.

نقیسه ریاحی در نمایشگاه بین‌المللی کتاب کودک ایران، در آبان ۱۳۷۲ با اثر شاهنامه (۵)، موفق به دریافت جایزه‌ای از این جشنواره شد که به عنوان آن در هیچ جا اشاره نشده است.

ناهدید حقیقت، از دیگر زنان تصویرگر نسل اول تصویرگری کشورمان است. او نیز فارغ‌التحصیل رشته نقاشی بود و آغاز فعالیت‌های تصویرگری وی، به اواخر دهه ۴۰ برمی‌گردد. حقیقت اولین زنی بود که نخستین جایزه بین‌المللی تصویرگری را نصیب کشورمان کرد، ولی متأسفانه فعالیت او در این زمینه، به ۴ کتاب محدود است. حقیقت، همسر

نیکزاد نجومی، هنرمند نقاش و تصویرگر به نام کشورمان است.

در بین آثار خلق شده از ناهدید حقیقت، می‌توان به «طوقی» (م. آزاد) اشاره کرد و این کتاب را بهترین اثر او در بین این چهار کتاب دانست. طراحی قوی در ایجاد خطوط و تصاویر، نشان‌دهنده قدرت فراوان است این تصویرگر در طراحی است. در کنار آن، به کارگیری رنگ‌های دلنشین، عناصر زیبا، ترکیب‌بندی خوب و سفیدخوانی‌های به جا، باعث شده که این اثر در سال ۱۳۴۸ (۱۹۶۹ م.) دیپلم افتخار یونسکو را به خود اختصاص دهد. در کل می‌توان خصوصیات آثار ناهدید حقیقت را بی‌توجهی به عمق نمایی، پس زمینه، توجه به خطوط و دورگیری‌های خطی، وفور بافت‌های جسمی و بصری دانست. وی بعد از سال ۵۷، به همراه همسرش به خارج از ایران مهاجرت کرد و هم اکنون در آن‌جا به فعالیت‌های هنری مشغول است.

یوتا آزرگین و ژن رضانی، هنرمندان دیگری هستند که در مطرح شدن تصویرگری ایران در سطح بین‌المللی تأثیرگذار بودند.

یوتا آزرگین، اصالتاً آلمانی بود و به واسطه ازدواج با علی آزرگین، هنرمند سرشناس ایرانی، به ایران مهاجرت کرده بود. یوتا آزرگین کار تصویرگری را با کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان آغاز کرد.



آذرگین طراح زبردستی بود، اما به سبک و شیوه خود.

مشخصه‌های کار وی عبارتند از استفاده از رنگ‌های تخت، محدود نکردن تصاویر در کادر مشخص، هماهنگی تصاویر با گروه سنی، تکنیک جذاب و جالب و توجه به هویت ایرانی. این تصویرگر بعد از انقلاب، همراه همسرش کمال رضائی، به خارج کشور مهاجرت کرد.

جودی فرمانفرمائی‌ان و کاترین نجم آبادی، از جمله زنان تصویرگری هستند که آن‌ها نیز در یک دوره کوتاه کاری وارد این حیطه شدند. جودی فرمانفرمائی‌ان، اولین کسی بود که نخستین کتاب به چاپ رسیده توسط کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان را در سال ۱۳۴۵ تصویرگری کرد. این اثر که «مهمان‌های ناخوانده» نام دارد، مجدداً توسط کانون تجدید چاپ شد.

اثر دیگری که بسیار قدیمی‌تر از اثر قبلی است، «گفت‌وگوی درخت‌ها» نام دارد و نوشته فهیمه میرهادی است. این کتاب در سال ۱۳۴۲، توسط نشر مروارید به چاپ رسید و خانم کاترین نجم‌آبادی آن را تصویرگری کرد.

در پایان می‌توان ادعا کرد که زنان تصویرگر، در دوره کوتاهی که آمدند، موفقیت‌های بسیاری به دست آوردند و عدم حضور مستمر آنان در عرصه‌های تصویرگری، از عمده‌ترین دلایل عدم شناخت‌شان در بین هنرمندان معاصر است.

بعد از آن، به دلیل مهاجرت، جای خالی آثار وی را در وادی تصویرگری کتاب کودک در ایران حس می‌کنیم. شیوه کلاژ یوتا آذرگین را دو آثار نسل‌های بعدی، هم‌چون مهرنوش معصومیان، نیره تقوی و... می‌بینیم، ولی هر کدام به سبک و سیاق خود. از تصویرگران جوانی که شیوه کاری او بسیار به یوتا آذرگین نزدیک است، می‌توان از هدا حدادی نام برد.

ژن رضائی، از جمله تصویرگرانی بود که در دوره‌ای کوتاه به فعالیت پرداختند. کارهای او در وادی کتاب کودک، به دو اثر محدود می‌شود که عبارتند از «خورشید خانم» (م.ا. به آذین) و دیگری «سنجاب‌ها»، (نادر ابراهیمی)، در دو سال پیاپی ۱۳۴۸ و ۱۳۴۹.

حرکت‌های نرم و دوار در ایجاد اشکال، از خصوصیات آثار اوست. محدود نکردن تصاویر به فضاهای مشخص و کادرها، باعث شده که تصاویر رضائی، هم‌چون عناصری سیال با متن تصویر ارتباط بصری داشته باشند. وی از جمله تصویرگرانی است که فضای سفید را به زیبایی در کارش حفظ کرده است. استفاده از رنگ‌های تخت و بدون سایه روشن، از مشخصه‌های کاری او، به خصوص در کتاب خورشید خانم است.

ژن رضائی در صورت ادامه کار تصویرگری، به طور قطع می‌توانست موفقیت‌های چشمگیری در این زمینه به دست آورد. او نیز هم‌چون یوتا

وی در زمینه تصویرگری، تنها سه کتاب از خود به یادگار گذاشته است. با توجه به روندی که آذرگین در خلق اثر پیش گرفته بود و کسب تجاربی در این زمینه، در صورت ادامه این کار، بی‌تردید یکی از زنان موفق در عرصه تصویرگری در سطح کشور و بین‌المللی می‌شد.

وی کتاب «راز کلمه‌ها» (مجید نفیسی)، «بزی که گم شده» (نادر ابراهیمی) و «آهوی گردن دراز» (جمشید سپاهی) را تصویرگری کرده و تکنیک اصلی او در هر سه اثر کلاژ است. کتاب «راز کلمه‌ها»، برنده دیپلم افتخار یونسکو در سال ۱۳۴۹ (۱۹۷۰ م.) و کتاب «آهوی گردن دراز»، برنده دیپلم افتخار لایپزیک آلمان در سال ۱۳۵۵ (۱۹۷۶ م.) شد.

در یک جمع‌بندی کلی، خصوصیات آثار یوتا آذرگین، شامل بی‌توجهی به عمق نمایی، توجه بسیار به بافت عناصر موجود در تصاویر و حساسیت زیاد برای هماهنگی نقش‌ها و بافت‌ها با توجه به جنسیت فرم مورد نظر، همراهی به جا با متن داستان، سفیدخوانی مناسب، تسلط بر آناتومی، توجه به سایه روشن‌های رنگی برای ایجاد عمق‌های سطحی در لایه‌های مختلف، در نظر داشتن بومی‌گرایی با توجه به موضوع داستان و با استفاده از نقوش سنتی ایران و هماهنگی تصاویر با گروه سنی مخاطب است.

آخرین اثر آذرگین مربوط به سال ۵۳ است و